

O VĚDECKÉM DÍLE GUSTAVA RIEDELA

V tomto informativním článku o literárně filosofické tvorbě nedávno zesnulého universitního profesora dr. Gustava Riedela, prvního vedoucího katedry dialektického a historického materialismu na brněnské universitě a významného propagandisty marxistické filosofie, chceme přehledně ukázat na nejdůležitější stránky jeho vědecké práce. Zmiňujeme se o nich v pořadí od nejpodstatnějších a pro práci soudruha Riedela nejcharakterističtějších k podružnějším a méně charakteristickým. Chceme tak umožnit široké filosofické veřejnosti, aby získala souhrnnější představu o díle myslitele, který právě proto, že vždy psal o otázkách, které posuňoval do středu jeho pozornosti sám život, nikdy nemohl a ani nechtěl omezit své zkoumání jen na tematicky úzkou oblast. Přehledně můžeme uvést, že jeho práce se týkají dějin marxistické filosofie, dále dějin předmarxistické filosofie, některých problémů historického materialismu a umění, i jiných otázek.

Pro literárně filosofickou tvorbu Gustava Riedela je charakteristické široce založené, až encyklopedické vzdělání a hluboká znalost klasických pramenů marxisticko-leninské teorie. Nejtypičtější rys jeho filosofických prací však představuje tendence pojímat v co možná největší šíři společenskou podmíněnost všech zkoumaných jevů a analýza společenského významu filosofických idejí.

1. Z DĚJIN MARXISTICKÉ FILOSOFIE

Profesor Riedel je především autorem několika prací z dějin marxistické filosofie. Byl nesporně jejich vynikajícím znalcem a úspěšným popularizátorem. (G. Riedel po léta přednášel dějiny marxistické filosofie na filosofické fakultě. Přednesl také mnoho vědeckých i populárních přednášek o dílčích problémech dějin naší filosofie.) V posledních letech se těžiště jeho vědecké práce přesouvalo právě do této oblasti. V rozsáhlejší monografii *Ludvík Feuerbach a mladý Marx*, která letos vychází knižně, vrcholí celá Riedelova filosofická tvorba.

V roce 1952 uveřejnil profesor Riedel ve sborníku prací filosofické fakulty BU (řada B) stať *Karel Marx v roce 1852*, která ovšem má charakter historicko-biografický a přesvědčivě ilustruje historii vzniku závažných Marxových děl, např. díla *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*.

Druhou Riedelovou prací, která se zabývá problematikou dějin marxistické filosofie, je jeho informativní předmluva (*Slovo ke čtenáři*) k českému vydání Dietzgenova díla *Podstata lidské práce hlavou* (SNPL 1959). Podává v ní přehled Dietzgenových životopisných dat a celkovou charakteristiku jeho filosofie a pokouší se o přesnější určení místa tohoto myslitele v dějinách filosofie, zvláště pak v dějinách marxismu.

Ve své předmluvě si profesor Riedel všímá Dietzgenovy účasti v politickém životě (zejména jeho účasti v proletářském hnutí), jakož i Marxových a Engelsových vztahů k Dietzgenovi. Nepodléhá optickému klamu a ze známého Engelsova výroku („Materialistická dialektika . . . nebyla objevena jen námi, nýbrž . . . nezávisle na nás a dokonce nezávisle na samém Hegelovi německým dělníkem Josefem Dietzgenem“) nevyvozuje jednostranné a přehnané závěry. Zdůrazňuje Marxův a Engelsův zájem o Dietzgena, dokonce jejich obdiv a úctu vůči tomuto mysliteli, zároveň však také kritický vztah k němu. „Marx sice okamžitě poznal maloměšťácký nános a častou terminologickou zmatenost Dietzgenovy práce, . . . ale přesto (ji) velmi oceňuje a jako samostatný výtvar samouka považuje za obdivuhodnou. Dietzgen totiž vskutku zcela nezávisle na Marxovi a Engelsovi objevil dialektický materialismus a v podstatě jej zcela správně vyložil.“ (Cit. d., str. 7.)

Velmi správně upozorňuje soudruh Riedel na pokusy revizionistů využít Dietzgenových nepřesností a ukazuje na falzifikující charakter těchto pokusů.

Předmluva profesora Riedela k Dietzgenově práci tak představuje první významný příspěvek ke splátce dluhu, který má naše marxistická filosofie vůči dílu tohoto geniálního samouka.

V posledních letech před svou smrtí pracoval profesor Riedel na svém největším historicko-filosofickém díle, nazvaném *Ludvík Feuerbach a mladý Marx*, které také těsně před svou smrtí dokončil. Práce vznikla z původního užšího záměru napsat monografii o Ludvíku Feuerbachovi. Při přípravě této studie si však profesor Riedel uvědomil, že psát o Feuerbachovi znamená dnes odpovídat na otázku o vztahu jeho filosofie k filosofii marxistické. Proto přeměňuje téma své práce a činí jejím předmětem historické přehodnocení Feuerbachovy filosofie mladým Marxem, zkoumá „filosofické osudy“ Feuerbachovy a Marxovy a z těchto zkoumání vyvozuje závěr o principiální odlišnosti obou filosofii, o základním rozdílu jejich sociálních funkcí.

Práce přesahuje dokonce i tematickou oblast stanovenou názvem a mnoho pozornosti věnuje také problému formování marxistické dialektiky, vztahu mladého Marxe k dílu Hegelovu apod. Stává se tak příspěvkem k jedné z nejvýznamnějších otázek soudobého marxismu, k otázce vztahu marxistické filosofie k velikým myslitelům minulosti. To není zajisté téma úzce historicko-filosofické: kolem těchto otázek se koncentruje v posledních letech ostrý ideologický boj. Revizionisté, existencialisté, novotomisté i představitelé jiných buržoazních filosofických směrů se pokoušejí setřít hranice mezi Feuerbachem a Hegelem na straně jedné a Marxem s Engelsem na straně druhé. Současně se pokoušejí oddělit umělými hranicemi mladého Marxe (humanisticky, tj. feuerbachovsky orientovaného) od Marxe tzv. druhého období (tj. podle nich „třídního doktrináře“).

Jiným druhem falzifikace marxistické filosofie je líčení jejího vzniku jako mechanického součtu učení Feuerbachova a Hegelova. Proti všem těmto pokusům falzifikovat historii vzniku marxistické filosofie profesor Riedel ve své práci bojuje, dokládá svá tvrzení rozbořem konkrétního materiálu a dospívá k závěru: „Představa o marxistické filosofii jako syntéze Hegela a Feuerbacha je . . . zcela nesprávná. Ale právě proto slouží nepřítelům marxismu jako vítané východisko boje proti marxismu: zastírá objektivně rozhodující skutečnost, že totiž marxistická filosofie je filosofii zcela novou, kvalitativně odlišnou od všech dřívějších filosofii, že jejím vznikem filosofie prodělala kvalitativní skok.

Může být potom vydávána za jednu z mnoha možných, logicky stejně oprávněných filosofí, a tak se zcela stírá její třídní charakter, ulamuje se její revoluční ostří. Není proto divu, že tyto teorie jsou charakteristické pro různé výklady Marxova učení z řad buržoazních a maloburžoazních autorů.“

Riedelova nejdůležitější práce z dějin marxistické filosofie se pochopitelně nevyhýbá ani dalším otázkám širokého ideologického a metodologického dosahu. Především konkrétně zkoumá otázku sociální podmíněnosti filosofických učení. Zde zastává soudruh Riedel krajní stanovisko: v boji s pojetím dějin filosofie jako filiace idejí hájí názor, že v podstatě každá filosofická teze je konkrétně společensky podmíněna a že toto sociální určení je primární. Profesor Riedel tak uznává pouze nebezpečí přecenění Feuerbachova působení na Marxe, nebere však plně v úvahu nebezpečí podceňování jeho vlivu, které může mít své důsledky v ignorování materialistické linie v dějinách filosofie.

Velikým kladem této Riedelovy práce je skutečnost, že je dobře podložena materiálem. Zde se projevíly výsledky mnohaletého studia díla Hegelova, Feuerbachova, Marxova a Engelsova, jakož i dalších pramenů. I když měl z hlediska přístupu k materiálu proti autorům německým a sovětským značně ztíženou pozici, jeho práce je významným původním příspěvkem k problematice geneze marxistické filosofie a k přesnému vymezení jejího dějinného poslání. Je proniknuta duchem stranickosti, vyznačuje se hloubkou marxistické analýzy a je opřena o cenný historický materiál. Setká se proto jistě po svém vydání se zájmem čtenářské veřejnosti.

2. MARXISTICKÝ POHLED NA NĚKTERÉ OTÁZKY PŘEDMARXISTICKÉ FILOSOFIE

Jedním z prvních rozměrnějších filosofických pokusů zesnulého Gustava Riedela a současně první větší práci o problematice předmarxistické filosofie je jeho disertace *Herakleitova dialektika*, napsaná v roce 1948. Jí se soudruh Riedel uvedl na filosofickou fakultu v Brně.

Je rozdělena do sedmi kapitol. V první je podána zdařilá charakteristika naivního řeckého materialismu a Herakleitova místa mezi antickými přírodními filosofy. V druhé kapitole se autor zabývá zejména otázkou Herakleitova vztahu k Parmenidovi a zhodnocením vlivu orfismu na jeho názory. I když Riedelovy závěry k těmto otázkám nejsou zcela samostatné (proniká zejména značný vliv K. Joela), jejich hodnota spočívá v podloženosti rozáhlou literaturou, o jejíž znalost se autor opírá.

Velmi zajímavý obraz týkající se nejenom vlastního tématu, ale také způsobu, jakým Riedel přistupoval k rozboru historické situace, je kapitola třetí, nadepsaná *Sociálně ekonomické poměry v Herakleitově Efesu*. V ní je Herakleitos vyličen jako ideolog vzcházející se obchodní aristokracie efeské, jako myslitel, který se odcizil agrární šlechtě, z níž sám pocházel, Herakleitův „logos“ je v této kapitole charakterizován jako „rozumná řeč počítajícího obchodníka“, jako signum rozumné změny i směny. Ve čtvrté kapitole, nazvané *Herakleitova dialektika*, je těžiště práce. Soudruh Riedel v ní na základě četných historických dokladů ukazuje, jak probíhal u Herakleita proces přechodu od smyslové představy k dialektickému pojmu *pohybu* a jaký ráz má Herakleitova primitivní dialektika ve svém celku. Původní jsou autorova srovnání Herakleitovy dialektiky s dialektikou Hegelovou.

V páté a šesté kapitole rozebírá Riedel mimo jiné spornou otázku pojetí

„světového ohně“ (ekpyrosis) u Herakleita a jeho pojetí přírody jako věčného boje a harmonie protikladných sil.

V závěrečné kapitole si Riedel klade otázku, proč Herakleitos jako filosof zůstal osamocen a nevytvořil filosofickou školu. Podle autorova názoru byl rozhodující okolností v této věci vzájemný poměr společenských sil ve Velkém Řecku. Hlavní centrum antického filosofického ruchu bylo v Aténách, avšak aténská obchodní aristokracie byla ve svém vývoji již na jiném stupni než mladá obchodní třída efeská. Zatímco v Efesu se obchodní aristokracie teprve drala k obchodní moci, a proto žádostivě přijímala Herakleitovo učení o „ohni“ a o „logu“ jako o rozumném zákonu stálé *změny*, aténská obchodní a finanční aristokracie již vládla, byla již nasycena, bránila už to, čeho dosáhla. Proto v Aténách nemohlo zakořenit filosofické učení hlásající změnu, zato však byla vítána filosofie, která zdůvodňovala a ospravedlňovala věčnou *neměnnost* existujícího. Takovou filosofii bylo zvláště učení Platónovo.

Další práce profesora Riedela týkající se oblasti předmarxistické filosofie je jeho stať o Montesquieuovi, uveřejněná v roce 1955 ve Sborníku prací FF BU (řada B, číslo 3):

Montesquieuovo dílo hodnotí Riedel jako monumentální komplex sociologických a teoreticko-politických prací, jimiž se vzrůstající se francouzská buržoazie svého času obořila na instituce absolutismu. Riedelova studie o Montesquieuovi je zdařilým pokusem o marxistickou analýzu díla a významu významné postavy historie politických ideologií.

Úvodem studie zkoumá Montesquieuovův podíl na vypracování klasické buržoazní teorie tří oddělených státních mocí v souvislosti s teorií společenské smlouvy a s představami raných buržoazních ideologů o přirozených právech člověka. Při této příležitosti autor dobře ukazuje nevědeckost, formálnost a omezenost všech těchto teorií a podrobuje průběžně kritice i současné buržoazní názory o „čisté“ demokracii.

Riedelova studie pak ukazuje, že historicky pokrokové jádro Montesquieuova učení tkví v přesvědčení o objektivní existenci, platnosti a poznatelnosti společenských zákonů. Montesquieu poznal, že člověk i společnost, zejména státní formy společnosti, existují v jistých materiálních podmínkách. I když Montesquieu značně přecenil vliv přírodně materiálních podmínek na život národů, byla jeho koncepce vývoje společnosti revolučním krokem v době, kdy teologické pojetí dějin převládalo v tehdejší historiografii. Přitom Riedel správně upozorňuje, že u Montesquieua všude proniká optimistické přesvědčení o možnosti *změny* objektivních podmínek života národů, a to na základě činnosti práce a dokonalejší organizace. Montesquieu sám byl ovšem hodně vzdálen od materialistického pochopení hybných sil společenského vývoje. Byl typickým představitelem ideologie buržoazního demokratického stoupencem konstituční monarchie a odpůrcem „nevzdělaných“ lidových mas. „Montesquieu je... měšťák každým coulem; je ovšem měšťák období, kdy buržoazie hrála objektivně pokrokovou úlohu a kdy z jejích řad vyrůstali velikáni ducha i praktických činů“, tak vidí v závěru své stati soudruh Riedel Montesquieuovův profil.

Riedelova stať o Montesquieuovi přinesla některé zajímavé podněty k dalšímu rozpracování problematiky historického materialismu, zvláště otázek vzájemného vlivu přírodního prostředí a společnosti. Přinesla také některé zajímavé samostatné autorovy názory na formování Montesquieuovy politické ideologie (např. proti zveličování vlivu Johna Locka). Z těchto důvodů i pro svůj živý,

bystřý a svěží sloh, zůstane tato práce užitečným příspěvkem jak k historii předmarxistické politické ideologie, tak i k speciální problematice historického materialismu.

3. O NEKTERÝCH PROBLÉMECH HISTORICKÉHO MATERIALISMU A TEORIE UMĚNÍ

O tom, že profesor Riedel nebyl typem kabinetního učenice, svědčí nejen jeho široká politická a propagandistická činnost, ale též tematika jeho prací. Když XX. sjezd KSSS postavil do popředí otázku možnosti pokojného přechodu od kapitalismu k socialismu s využitím parlamentní cesty a revizionisté se snažili zneužít těchto tezí ke glorifikaci buržoazní demokracie, Riedel obrátil svou pozornost na teorii parlamentarismu a demokracie.

Jako náčrtek větší práce bylo uveřejněna ve *Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university* (roč. VI, 1957, řada sociálních věd, G 4) jeho stať *Parlamentarismus a demokracie*. Profesor Riedel v ní na pozadí historického vývoje buržoazního parlamentarismu odhaluje kořeny vývoje buržoazních teorií politického stranictví a demokracie a staví proti nim teorii marxisticko-leninskou. Proti Benešovu názoru Riedel dokazuje, že politické strany nevznikly teprve jako výsledek zavedení buržoazní demokracie, ale jako nástroj, kterým mladá buržoazie svou vládu probíjávala proti feudálům: „Měšťácké politické strany, daleky toho, aby vznikly teprve po ustavení demokratického zřízení nebo alespoň konstitucionalismu, vytvářely naopak, přesněji: vynucovaly, vybojovávaly — vycházejíce ze silicích hospodářských pozic a možnosti i potřeb — i konstituci i demokracii i parlamentarismus. Jakmile ovšem tyto vládní formy pod revolučním tlakem buržoazie vznikly, . . . působily zpětně na další rozvoj buržoazních stran i parlamentarismu a mocně jej podporovaly; vzájemný vztah demokratického zřízení a buržoazních stran je tedy dialektický, při čemž prvotní, základní je tady buržoazní politická strana“ (str. 17). Buržoazní teorie ovšem třídní původ a podstatu měšťácké demokracie a jejích stran zamlčují. Dívají se na společnost nikoliv jako na celek sui generis, ale jako na shluk jednotlivců, který pak zkoumají z individualistického, psychologického a formálního hlediska. Přitom se projevuje — tou mírou, jak se buržoazie stává z třídy pokrokové třídou reakční — její postupné upouštění od velkých dějinně filosofických koncepcí a příklon k formální analýze struktury stran i státních institucí (srov. cit. d. str. 38).

Rozdíly mezi převážně formálními anglosaskými a spekulativními německými koncepcemi vysvětluje prof. Riedel na základě rozdílnosti povahy a intenzity třídních rozporů v těchto zemích. Týmiž důvody vysvětluje i orientaci jedněch sociologů na velebení moci „lidu“ a druhých na kritiku parlamentarismu a důraz na „elitu“ a vůdcovský princip. České koncepcce Masarykova a Benešova přidávají k sociologickému formalismu eticko-filosofické zdůvodnění. I tuto okolnost vysvětluje prof. Riedel zvláštními podmínkami vývoje naší společnosti.

V poválečné Benešově koncepci „demokracie sociální a hospodářské“ se zračí snaha vnějškově se přizpůsobit zájmům lidu, ale přitom zabránit jejich faktickému uplatnění důrazem na nutnost posílení státní moci (ovšemže buržoazní). Strany nemají samy vládnout, ale vládu pouze kontrolovat. Současné koncepcce západní jsou určeny jednak k obhajobě dnešní buržoazní demokracie, jednak k přípravě války proti našemu světu sociálního pokroku a míru. K tomu

se používá různých odstínů sociálního darwinismu, neomalthuziánství, technokracie, „lidového kapitalismu“ aj.

Prof. Riedel se dále zabývá postojem dělnické třídy k buržoazním parlamentům a otázkou socialistické demokracie a jejích předností. Jako každý stát je i socialistická demokracie diktaturou, ale právě diktaturou většiny nad menšinou, proti měšťácké demokracii, kde je tomu naopak. Hlubokou demokratičností socialismu dokazuje Riedel na průběhu voleb, kontrolovatelnosti a odvolatelnosti poslanců, jednotě zákonodárné a výkonné moci, na formách socialistické samosprávy a aktivizaci širokých vrstev lidu.

Problém využití parlamentu proletariátem jako nástroje proletářské revoluce je řešen s bojovným zaměřením proti revizionismu, zůstává však celkem v náznaku a měl být patrně rozpracován v pozdější době.

G. Riedel si stanovil ve svém pracovním plánu úkol napsat rozsáhlejší vědeckou práci o základně a nadstavbě společnosti. Toto téma patří k nejdůležitějším a také nejsložitějším tématům historického materialismu. Řada otázek, zvláště o charakteru a úloze nadstavby v antagonistických společensko-ekonomických formacích, by měla být urychleně rozpracována. Profesor Riedel si byl dobře vědom závažnosti a složitosti tohoto tématu. Pro rozbor otázek základny a nadstavby měl všechny předpoklady, protože si osvojil nejen hluboké znalosti historického materialismu, ale také znalosti historie. Práci, k níž se již nedostal, chtěl začít hned po dokončení spisu *Ludvík Feuerbach a mladý Marx*. (Přípravný materiál nebyl zatím v jeho pozůstalosti nalezen.)

Pojetí základny a nadstavby prof. Riedela známe z jeho přednášek a diskusí. I když zpočátku měl sklon v souladu se svým pojetím nadstavby chápat základnu jen jako soustavu vládnoucích výrobních vztahů, to pojetí základny, k němuž se hlásil v posledních pěti letech svého života, odpovídalo běžné koncepci jako souhrnu všech výrobních vztahů dané hospodářsko-spoločenské formace. Do nadstavby patří však podle profesora Riedela pouze ideje a instituce vládnoucí třídy, protože tato třída je nositelkou dominantních výrobních vztahů. Příznačné pro jeho pojetí je důraz na „funkčnost“ nadstavby. V diskusi vyslovil sice souhlas s Kammariho rozlišením např. „kapitalistické nadstavby“ (kryje se s Riedelovým funkčním pojetím nadstavby) od „nadstavby kapitalistické společnosti“ (ta zahrnuje všechny třídně podmíněné ideje a jim odpovídající instituce), upozorňoval však na to, že oba pojmy jsou uvedenými obraty nedostatečně odlišeny.

Profesor Riedel sledoval s velkým zájmem také práce z oboru politické ekonomie, zvláště spisy a diskuse související přímo nebo nepřímo s historickým materialismem. Zaujala jej především diskuse o pojetí výrobních sil. K této otázce napsal diskusní stať do Sborníku prací fil. fak. (řada G, č. 3). V této stati vyjádřil svůj nesouhlas s pojetím výrobních sil u akademika K. V. Ostrovičanova, podle něhož je třeba do pojmu výrobních sil zařadit všechny výrobní prostředky. Profesor Riedel kritizuje toto „širší“ pojetí výrobních sil, protože ztotožňuje nebo přinejmenším nerozlišuje dostatečně podmínky společenské výroby a hybné páky jejího vývoje. Zdůrazňuje, že je nutno vydělit ze všech nezbytných složek výrobního procesu ty složky, které hrají rozhodující úlohu ve vývoji společnosti.

Při kritice názorů A. S. Mendelsova, který definuje přírodní zdroje jako potenciální výrobní síly, resp. potenciální pracovní předměty, profesor Riedel vyslovil myšlenku, že do výrobních nástrojů by se měly zařadit i suroviny,

protože surovina je „již lidskou prací za pomoci nástrojů přetvořená příroda“ (srov. 99). V pozdější diskuzi o této otázce profesor Riedel vyslovil však ochotu tento svůj názor revidovat.

Profesor Riedel se vyjadřoval vždy k těm otázkám historického materialismu, které se v různých obdobích stávaly předmětem diskuse. To platí i o otázce pojmu inteligence. Když v roce 1957 na vědecké konferenci university vystala diskuse o otázce pojmu inteligence v souvislosti s referátem člena katedry Jana Macků, zaujal k této otázce stanovisko v článku *K definici pojmu inteligence*, uveřejněném ve Sborníku prací FF BU v roce 1958 (řada G, č. 2).

V článku podrobuje nejdříve kritice různá stanoviska buržoazní sociologie, týkající se chápání tříd a třídní struktury společnosti vůbec. Ukazuje přesvědčivě jejich subjektivistická hlediska. V této části je řada podnětných myšlenek nejen pro pracovníky v oblasti historického materialismu, ale i pro badatele v problematice vědeckého komunismu, kteří se snaží zkoumat třídní strukturu společnosti vůbec.

Základem jeho charakteristiky pojmu inteligence je otázka produktivní a neproduktivní práce. Profesor Riedel se domnívá, že je nutné při definování pojmu inteligence ukázat, že jde o společenskou mezitřidu, která se vyznačuje především tím, že její příslušníci vykonávají práci společensky nutnou a prospěšnou, ale ekonomicky neproduktivní. Domnívá se (na rozdíl od ekonomů, jako je např. Kronrod — srovnej jeho studii o socialistické reprodukci — a některých filosofů, např. Jana Macků v článku ve Sborníku prací FF BU, řada G, č. 4), že i v současné době, kdy část technické inteligence již vykonává produktivní práci, je toto hledisko stále ještě jediným v marxismu přijatelným hlediskem. Na základě svých úvah podává tuto definici inteligence: „Inteligence je společenská mezitřídní vrstva vykonávající převážně ekonomicky neproduktivní, ale společensky nutnou práci v oblasti kvalifikované, duševní činnosti a živičí se ve vykořisťovatelských formacích prodejem své schopnosti k této práci nebo prodejem jejích výsledků“ (cit. d. str. 50).

Teorie umění se týkají především početné Riedelovy články věnované různým otázkám filmové estetiky. Soudruh Riedel je uveřejňoval v třicátých letech a v prvních letech po osvobození v různých časopisech (např. v *Tvorbě*, roč. 1936, v *Indexu*, roč. 1937 a 1938, v *Časopise Zemského divadla v Brně* v roce 1945 a jinde). Za významný příspěvek k naší estetice je třeba považovat jeho náročný překlad Hegelova *Úvodu do estetiky* (Světová literatura, roč. 1957, č. 1—4). Problematiky umění, hlavně však veřejné činnosti brněnského malíře Jaroslava Krále, se také dotýká stať *Několik vzpomínek na Ars*, publikovaná v *Indexu* (ve sborníku vzpomínek na Bedřicha Václavka) v roce 1957.

Profesor Riedel uveřejnil rovněž celou řadu dobrých recenzí v různých časopisech, v poslední době hlavně ve *Vědě a životě* (1957, č. 4; 1958, č. 3 a 7 aj.), v *Komenském* (roč. 1958) a jinde.

*

Nemůže být pochyb o tom, že vědecké dílo Gustava Riedela by se mohlo rozrůst do šíře i do hloubky, kdyby smrt náhle nepřerušila veškerou jeho činnost, vždycky zaměřenou k prospěchu naší společnosti. Nemůže být sporu o tom, že by soudruh Riedel především mohl produkovat větší počet společensky políebných knižních monografií o aktuální filosofické problematice.

Zůstalo po něm dílo roztroušené většinou po různých časopisech. Lze pouze doufat, že se někdy v budoucnu najde instituce, jejíž pracovníci budou moci z vděčnosti a z úcty k tomuto bojovníku za socialismus připravit tří- až čtyř-svazkové vydání celého jeho díla.

*Kolektiv pracovníků
katedry DHM za redakčního vedení
L. Tošenovského*